
КОНЦЕПЦІЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

*Гіда Євген Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії держави та права
Київського національного університету внутрішніх справ*

У наш час спостерігається тенденція до створення універсальних стандартів поведінки посадових осіб у сфері забезпечення правопорядку, які могли б використовуватися в багатьох, якщо не в усіх країнах світу. Звичайно, слід зазначити, що кожна країна має свої національні особливості (традиції, звичаї, етнічні особливості населення), історію формування соціальних процесів, концепцій формування державного устрою, розвитку правових концепцій та національних наукових поглядів на професійну етику та поліцейську деонтологію, неповторність формування структури поліції (міліції) та підготовки особового складу. Як показують міжнародні конференції, конгреси та семінари більшість країн стикаються з однаковими проблемами, питання дотримання працівниками поліції прав та свобод людини і громадянина, проблеми попередження злочинності та боротьба з нею, розвиток міжнародного тероризму, питання поводження з особами, які утримуються під вартою. Все це створює підґрунтя для створення універсальної системи соціальних норм, які і вивчаються наукою – поліцейська деонтологія.

На сьогодні, поліцейська деонтологія в тій чи іншій мірі склалася у деяких зарубіжних країнах (Франція, Бельгія, США, Німеччина тощо), проте проблеми сьогодення обумовили тенденцію її інтеграції у світовому масштабі, а деонтологічні норми поступово входять до всесвітньої нормативної практики. Звичайно що деонтологічні норми дещо різняться, залежності від країни де вони склалися, це обумовлюється певними соціальними факторами: національними особливостями населення, історичною специфікою соціальних процесів, громадянським та державним устроєм, правовими концепціями та поглядами національних наукових шкіл, соціальним складом персоналу поліції.

Кодекси поведінки поліцейських, які створені на основі цієї науки використовуються у підготовці кадрів поліції, профорієнтації, етико-моральному вихованні, роботі з персоналом, соціальному регулюванні поведінки, оцінці діяльності та контролі.

Основним документом, який містить міжнародні правові та етичні норми поліцейських є Кодекс поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку, який був прийнятий Організацією Об'єднаних Націй у 1979 р., а також Керівні принципи

щодо ефективного здійснення Кодексу, що були прийняті у 1989 році з метою розвитку Кодексу ООН. [1] Основне питання, яке розглядається у цих документах це захист прав людини, а також забезпечення перепон на шляху до свавільства та можливого зловживання владою з боку посадових осіб по підтриманню правопорядку, до яких відносяться і працівники міліції. З деонтологічної точки зору, Кодекс поведінки показує, що в такій професійній групі, як поліція, чітко простежується необхідність взаємозв'язку правових та моральних норм. Крім того, у ньому підкреслена специфічність соціальної ролі, статусу, функцій працівника поліції, які зобов'язані поважати та захищати права та свободи людини і громадянина по відношенню до усіх осіб.

Отже, слід зазначити, що Кодекс поведінки є важливим міжнародним документом, який створений для всіх професійних груп працівників закладів по підтриманню правопорядку, в тому числі і на співробітників міліції має всі ознаки деонтологічного кодексу, оскільки містить три основні аспекти: 1) правовий, 2) морально-етичний та 3) організаційно-управлінський.

Правовий характер Кодексу поведінки, обумовлений правовим змістом деонтологічних норм, які в ньому містяться, сферою відносин, які регулюють норми моралі, а також реалізуються принципи професійної етики. Цей документ повинен реалізовуватися як у законодавстві країн, так і в деонтологічних, етичних кодексах поведінки працівників міліції (поліції).

Морально-етичний характер обумовлений метою забезпечити “ефективну підтримку етичних норм серед посадових осіб”, орієнтацією на пріоритет загальнолюдських цінностей (гуманізм, справедливість, милосердя, терпимість тощо), використанням моральних категорій (гідність, репутація, стигми, таємність, повага, моральна підтримка, моральна поведінка, моральна відповідальність, жорстокість, страждання та ін.). Кодекс є збалансованим об'єднанням регулятивних можливостей права та моралі.

Організаційно-управлінський характер полягає в тому, що мова йде про безпосередні посадові обов'язки (всіх органів по підтриманню правопорядку), про конкретні службові та управлінські ситуації. У коментарі до статті 8 Кодексу чітко простежується взаємозв'язок реалізації норм Кодексу з необхідністю встановлення внутрішньої дисципліни у певному закладі, оскільки інколи самі державні органи не можуть або ж не хочуть забезпечувати законність, що простежується у діях їх посадових осіб та відбувається у рамках їх закладів. Саме в цьому контексті Кодекс поведінки стосується питань управлінської етики.

Професійна етика, як система знань про моральні норми, форми моральної мотивації та оцінки, які існують в певній професійній групі (медики, юристи, працівники міліції тощо) не може бути єдиною базою для створення та впровадження в життя кодексів поведінки, оскільки для їх ефективного функціонування необхідні положення, які враховують ще й правові, моральні та інші проблеми, з якими стикаються працівники у своїй повсякденній діяльності, а також їх поведінку в тій чи іншій ситуації. Тобто будь-яка окремо взята наука, теорія, не зможе охопити всю соціальну дійсність в якій діють працівники міліції. Міжнародне співробітництво в даній галузі, дозволяє максимально дослідити комплекс даного питання, та врахувати весь спектр проблем, у той час як, дослідження в рамках окремої країни замкнене лише на національних особливостях.

Кодекс поведінки посадових осіб можна розглядати лише як методологічну основу, як перший документ, який також не відображає усіх деонтологічних проблем поліцейської практики. Однак слід зазначити, що розвиток міжнародного співробітництва щодо впровадження стандартів поліцейської деонтології у практику

діяльності поліції всіх країн світу свідчить про визнання цих стандартів в якості загально визнаного нормативно-орієнтаційного соціального інституту.

Необхідність впровадження стандартів норм поведінки працівників міліції зумовлена нагальними потребами суспільства, а також метою та характером соціального замовлення. На нашу думку, найзручнішим документом, який містив би стандарти поведінки працівника міліції і які продиктовані соціальними сподіваннями більшості населення – є деонтологічний кодекс.

Аналіз практики інших країн, щодо розробки, введення в дію та реалізації на практиці деонтологічних норм дозволило виділити певні закономірності:

- залежність завдань кодексів поведінки поліції від конкретних соціальних умов, характеру відносин суспільства та і професійної групи працівників поліції;

- обумовленість здійснення деонтологічних норм та принципів криміногенною обстановкою, потребами (соціальними замовленнями) суспільства та правоохоронною політикою держави;

- детермінація пріоритету ряду норм стійким характеристикам негативних явищ у поведінці і діяльності працівників поліції;

- взаємозв'язок деонтологічних норм із загальноприйнятими та постійно діючими нормами поведінки професійної групи залежить від державної політики у даній сфері, від характеру функціонуючих у суспільстві відповідних соціальних інститутів;

- світовий досвід та міжнародне співробітництво значною мірою впливають на внутрішньодержавну нормативну практику в цій сфері.

Контекст охорони правопорядку постійно змінюється, а разом з ним трансформуються й вимоги що висуваються до такої охорони. В час, коли ми вступили в двадцять перше століття, охорона правопорядку, як на місцевому, так і на глобальному рівні, все ще знаходиться в перехідному, навіть можна сказати кризовому етапі. Необхідно зазначити, що фундаментальною ціллю охорони правопорядку є захист та підтримка прав людини усіма можливими засобами охорони правопорядку. Разом з тим охорона і регулювання прав людини, рівність прав окремих осіб та громад – прокладає шлях до охорони громадського правопорядку.

В цьому контексті, розуміння “деонтологічної охорони правопорядку”, основою якої є права людини, має дуже важливе значення для керівництва органів внутрішніх справ та всіх працівників міліції.

Охорону правопорядку можна показати у вигляді певного циклу, який має конкретні складові елементи у вигляді чотирьох етапів:

- боротьба зі злочинністю, в якій міліція націлена на “війну” зі злочинністю та правопорушниками;

- корупція та скандали;

- суспільна та інституційна реакція на дії працівників міліції, яка часто виражається у посиленні мір відповідальності або реорганізації;

- прийняття нових норм, після чого відбувається повернення до боротьби зі злочинністю.

Але для підтримки деонтологічних стандартів, захисту прав та свобод людини і громадянина, запобігання корупції та охорони правопорядку необхідно побудувати більш дієвий цикл. Для цього необхідно зробити його з трьох складових.

Перший елемент – права людини і громадянина можуть бути сумісними з ефективним запобіганням злочинності та правозастосуванням, що дозволить уникнути протистояння між співробітниками міліції та громадянами. Це можливо,

якщо буде забезпечено рівне коло прав для всіх учасників процесу. Європейський суд розробив більш комплексний підхід, який урівнює права потерпілих, свідків та громад з правами підозрюваних, і покладає на державу обов'язок захищати їх. Це дає нам можливість розкрити охорону правопорядку як механізм, що, в свою чергу, дозволяє збалансувати конкуруючі права.

Другим елементом “дієвого циклу” має стати краще вирівнювання формальної та неформальної місії або ж негласно прийнятої практики при охороні правопорядку. Це, в свою чергу, розширює місію охорони правопорядку, для того, щоб охопити весь її спектр, від надання невідкладної допомоги до соціальної допомоги, а не лише концентрації уваги на одному чи двох політично-вигідних питаннях.

Третій елемент – існування законних та політичних рамок, які створювали б широке поле для охорони правопорядку і не суперечили б їй, вимірюючи та розглядаючи лише злочини. Кожен з елементів має підсилювати інший і повинен реалізовуватися міліцією, яка має бути націлена на виконання нової місії і добре підготовлена до вирішення дилем, які можуть виникнути при цьому.

Суттєвими свідченнями кризи є серія скандалів та “відкритих ран”, які виникли в останні кілька років. Можна констатувати той факт, що наше суспільство втратило віру в міліцію, в результаті широковідомих справ, які викривають непоодинокі випадки корупції, зловживання силою, невинуватого переслідування та недоліки у захисті громад меншин. [2, 3, 4] Велика увага засобів масової інформації була зосереджена на аналізі компетентності міліції у розкритті важких злочинів, ефективності управлінської структури, застосуванні повноважень та адекватності системи скарг. Крім того багато уваги приділено умовам тримання під вартою та смертності у місцях позбавлення волі. [5, 6, 7, 8]

В наш час проблема охорони правопорядку та попередження злочинності набула глобального характеру та набуває міжнародного забарвлення. Вчинення злочинів, їх виявлення та профілактика все менше залежать від національних кордонів. Такі види злочинів, як торгівля наркотиками, відмивання грошей, торгівля людьми, сексуальний туризм і кіберзлочинність не зважають на національні кордони: єдиний ринок торгівлі стає єдиним ринком злочинності. Уряди країн та поліції (міліції) різних країн протистоять цим проблемам за допомогою універсальних стандартів кримінального судочинства і системам охорони правопорядку, призначених для охорони громадян у міжнародному контексті. Національні спроби боротьби з вищезгаданими видами правопорушень реалізуються за допомогою залучення до охорони правопорядку Служби безпеки, поширення застосування прихованої охорони правопорядку, укладання двосторонніх угод, залучення досвідчених офіцерів та міжнародних команд, а також за допомогою укладання багатонаціональних угод (таких як Шенгенська угода). Кожен з цих способів розширює поняття охорони за існуючі національні рамки демократичного контролю і відповідальності. Також це призводить до появи нових міжнародних структур і стандартів в охороні правопорядку. Інтернаціоналізація охорони правопорядку доводить, що вона вже виходить за рамки окремої держави і потребує більш складного та змінного “Нового порядку у світі”. Законність та влада пов'язані з демократичною відповідальністю і є ключовими для будь-якої концепції етичної охорони правопорядку.

Література:

1. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка (от 17 декабря 1979 г.) // Международные акты о правах человека. Сборник документов – М.: НОРМА – ИНФРА-М, 1998. – С. 175 – 180.

-
2. Корупція в міліції по-березнегуватськи. – Режим доступу: <http://brv.ucoz.ua/news/2009-08-25-21>. – Заголовок з екрану.
 3. Суд визнав, що міліція незаконно затримала кримських татар. Режим доступу: <http://ua.proua.com/news/2007/12/13/085726.html>. – Заголовок з екрану.
 4. Суд ухвалив вирок двом міліціонерам за штурм житлового будинку. Режим доступу: <http://rights.unian.net/ukr/detail/3568>. – Заголовок з екрану.
 5. Стан та структура злочинності в Україні (2008 - 2009 р.р.). – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/233004>. – Заголовок з екрану.
 6. Реформування міліції у дзеркалі європейської поліцейстики – що ми робимо не так? – Режим доступу: <http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1251366698>. – Заголовок з екрану.
 7. Про заходи, спрямовані на запобігання незаконному насильству в ОВС. – Режим доступу: <http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1270638593>. – Заголовок з екрану.
 8. Загальний огляд ситуації з правами людини в Україні. – Режим доступу: <http://umdpl.info/index.php?id=1260391650>. – Заголовок з екрану.